

نقدی روش‌شناسانه بر دو نوشته از آقای دکتر محسن کدیور

به اهتمام

جمعی از دانشجویان دانشکده فنی

دانشگاه تهران

info@toraath.com

مقدمه.

سال گذشته در همین زمان (شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان)، رساله‌ای با عنوان «بررسی زیارت جامعه‌ی کبیره» توسط گروه ما (جمعی از دانش‌آموختگان دانشکده‌ی فنی دانشگاه تهران) توزیع شد.

در آن رساله رویکردهای غیرعلمی و جهت‌دار جناب آقای دکتر محسن کدیور در ارزیابی «دیدگاه علمای شیعه نسبت به زیارت جامعه» نشان داده شدند. همچنین؛ نادرست بودن جدی «تحقیق سندی» ایشان درباره‌ی سند این زیارت‌نامه روشن گردید. (نسخه‌ی PDF این رساله در پایگاه اینترنتی تراث موجود است.)

همان‌گونه که آن‌زمان گفته شد و در پایگاه اینترنتی تراث نیز به تفصیل آمده، سابقه‌ی آشنایی جمع ما با آقای دکتر کدیور، به سلسله سخنرانی‌های ناتمام ایشان در پاییز سال ۱۳۸۴ که در دانشکده‌ی فنی دانشگاه تهران برگزار شد، باز می‌گردد.

نقد علمی و منصفانه‌ی رویکردهای ایشان از آن‌زمان مورد اهتمام ما بوده است. تلاش‌هایی نیز در این مسیر انجام داده‌ایم که مجموعه‌ای از آن‌ها را در پایگاه اینترنتی تراث می‌توان دید.

این رساله نیز با هدف ارائه‌ی مصداق‌هایی دیگر از رویکردهای غیرعلمی ایشان - که نسبت به تبیین آراء و نظرات علامه‌ی مجلسی ابراز شده - تهیه شد که به نظر می‌رسد در مسیر خویش کامروا بوده باشد.

امید تهیه‌کنندگان این رساله آن است که خوانندگان عزیز و گرامی با در نظر داشتن این‌گونه شواهد، ملاک درست شناخت دینی را تحصیل کرده و از پذیرش سخنان «به‌ظاهر علمی» که با اندکی تحقیق، واقعیت غیرعلمی و جهت‌دارشان آشکار می‌شود، خودداری کنند.

باتشکر و تقدیم احترام فراوان

آقای دکتر محسن کدیور در یکی از نوشته‌های خود (مقاله‌ی عقل و دین از نگاه محدث و حکیم) به موضوع جلوگیری از ادامه‌ی نگارش تعلیقات علامه‌ی طباطبایی بر کتاب بحارالانوار اشاره کرده بودند. ایشان این کار را - که به دستور آیت‌الله بروجردی انجام شد - نشانه‌ای از «بقای اندیشه‌ی اخباری‌گری در زمان ما» دانسته بودند.

ادعای آقای دکتر کدیور در بخش دوم از کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» واکاوی شده است. این بخش «نقد مقاله‌ی عقل و دین» نام دارد و متنی است که نویسنده در همان زمان در نقد مقاله‌ی آقای دکتر کدیور نگاشت و انتشار داد.

بخش سوم کتاب نیز که «نقد عیار» نامیده شده، به تحلیل پاسخی که آقای دکتر کدیور بر بخش دوم نگاشتند، پرداخته است. این بخش بی‌پاسخ ماند و آقای دکتر کدیور مطلبی در جواب آن ارائه نکردند.

آنچه در ادامه می‌آید، تنها برخی مشکلات ساختاری و روشی آقای دکتر کدیور را که مورد توجه نویسنده قرار گرفته، آورده است. علاقه‌مندان می‌توانند برای مطالعه‌ی متن اصلی، به نسخه‌ی PDF کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» که در پایگاه اینترنتی تراث قرار گرفته، مراجعه کنند.

❖ تحلیل رویکردهای غیرعلمی آقای دکتر کدیور در «نقد مقاله‌ی عقل و دین».

نویسنده، قسمت‌های اول و دوم مقاله‌ی «نقد مقاله‌ی عقل و دین» را به تحلیل «علل و ریشه‌ها و کم و کیف ماجرای تعطیلی تعلیقه» اختصاص داده و در فصل سوم به «بررسی شیوه‌ی نگارش نویسنده‌ی محترم مقاله» یعنی آقای دکتر محسن کدیور پرداخته است.

در این فصل مشکلات روشی آقای دکتر کدیور در نقد نگرش دینی علامه‌ی مجلسی با توضیحی رسا و ارائه‌ی مدارک مناسب بررسی شده‌اند.

عنوان - و نه تفصیل - برخی از نقدهای ساختاری نویسنده در مقاله‌ی «نقد مقاله‌ی عقل و دین» از این قرارند:

۱. در نام‌بردن از علامه‌ی مجلسی و علامه‌ی طباطبایی یکسان برخورد نشده است. این روش مغایر با نقد علمی بی‌طرفانه است؛

۲. عبارات خطایی و احساسی علامه‌ی مجلسی بدون اشاره‌ی کامل به مواضع آن‌ها، و به‌صورت تکراری آمده‌اند؛

۳. یکی دو کلام از علامه‌ی مجلسی در مورد عقل و حدیث با تحریف معانی آن نقل شده است که هدف این‌ها قشری جلوه دادن علامه‌ی مجلسی است. برعکس؛ ارائه‌ی نظرات علامه‌ی طباطبایی با حالت طرفداری و دفاع، و با زیباترین کیفیت انعکاس یافته است؛

۴. در مقاله‌ی «عقل و دین از نگاه محدث و حکیم» مرزبندی و حدود و ثغور عقل در بینش فلاسفه و فقها مشخص نشده و تنها به کلی‌گویی اکتفا گردیده است؛

۵. آقای دکتر کدیور در مقاله‌ی «عقل و دین از نگاه محدث و حکیم» بدون روشن‌نمودن معانی عقل در مکتب‌های فکری مختلف، تلاش کرده‌اند که علامه‌ی مجلسی را مخالف مطلق عقل قلمداد کنند. این‌گونه برخورد قابل تأمل بوده و دور از انصاف است. چراکه علامه‌ی مجلسی در کتاب بحارالانوار در معنا و ماهیت عقل به تفصیل سخن گفته است. او شش دیدگاه درباره‌ی عقل آورده و یکی از آن‌ها را پذیرفته است؛

۶. آقای دکتر کدیور در مقاله‌ی «عقل و دین از نگاه محدث و حکیم» هنگام بیان سخنان علامه‌ی مجلسی، تحلیل و استنباط خود را مخلوط کرده و در شکل و معنای آن تغییر داده‌اند. به‌عنوان نمونه؛ در مقاله‌ی ایشان متنی از «بحارالانوار» آمده است به این شکل: «برای جلوگیری از اشتباهات عقل، تنها تعقلی معتبر است که موافق با قانون شریعت باشد.» در مراجعه به همان صفحه از بحارالانوار، مشاهده خواهد شد که

این متن وجود ندارد. بلکه از ریاضات و تفکر و انطباق آن با شرع سخن به میان آمده است. بعد از آن عقل فلسفی رد شده نه مطلق عقل؛

۷. جمله‌ای از نوشته‌ی علامه‌ی مجلسی به صورت ناقص و تحریف شده آورده شده است. آقای دکتر کدیور از قول علامه‌ی مجلسی نوشته‌اند: «اعتماد بر عقول و آرا بدون مراجعه به شرع فاسد و کاسد است و همواره باعث گمراه شدن و گمراه کردن است.» علامه‌ی مجلسی این نظر را ذیل رد نظرات فلاسفه بیان می‌کند و نظرش بر عقل فلسفی است نه مطلق عقل. آقای دکتر کدیور همچنین در عبارات علامه‌ی مجلسی تصرف کرده‌اند. عبارت واقعی مجلسی چنین است: «پس آنان که به طریقه‌ی حکما سلوک کرده‌اند، حکمایی که گمراه شدند و گمراه کردند، به نبی اقرار نکردند، به کتاب ایمان نیاوردند، بر عقول فاسد و آرای کاسدشان اعتماد کرده‌اند.»

۸. در بعضی موارد «لحنی طنزآمیز چاشنی» نقل قول‌های علامه‌ی مجلسی شده که با روش علمی ناخواناست. آقای دکتر کدیور در نقل کلام مجلسی «پیش از بیان سخن او» نوشته‌اند: «عقل‌های ما از فهم چنین مسائلی قاصر است.» و ظاهراً طوری وانمود شده که گویی مجلسی چنین گفته؛

۹. آقای دکتر کدیور برای ادعای خود درباره‌ی موضوع تعارض عقل و نقل در مکتب علامه‌ی مجلسی مدرکی ارائه نداده‌اند؛

۱۰. انتسابی که ایشان درباره‌ی انحصار منابع اعتقادی به روایات از دیدگاه علامه‌ی مجلسی داده‌اند، درست نیست. آثار علامه‌ی مجلسی چون کتاب «اعتقادات» و جلد دوم بحارالانوار خلاف این ادعا را می‌رسانند؛

۱۱. آقای دکتر کدیور مطلبی از کتاب اعتقادات مجلسی آورده‌اند که در آن کتاب یافت نمی‌شود! بنابر آنچه مجلسی در کتاب اعتقادات خود نوشته، اعتقاد به موجودی قدیم جز خداوند کفر است. آقای دکتر کدیور در بیان مجلسی تحریف کرده‌اند که وی اعتقاد به تجردی جز خداوند را کفر می‌دانسته است. گذشته از این؛

مراجعه به دو کتاب بحارالانوار و حق‌الیقین، جزئیات بیشتری را به دست می‌دهد که در کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» شرحش آمده است؛

۱۲. اظهارات و استنباط‌های آقای دکتر کدیور درباره‌ی مشرب فقهی علامه‌ی مجلسی بدون ارائه‌ی دلیل و سند متقن مطرح شده‌اند. (برای شناخت درست مشرب فقهی مجلسی، بخش نخست کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» کارگشاست. علاقه‌مندان می‌توانند به نسخه‌ی PDF آن که در پایگاه تراث موجود است، مراجعه کنند.)؛

۱۳. آقای دکتر کدیور ملا محمدصالح مازندرانی، شوهر خواهر علامه‌ی مجلسی، را اخباری خوانده‌اند. این درحالی است که در کتاب «وحید بهبهانی» (نوشته‌ی محقق فقید، شیخ علی دوانی) نام وی در میان اصولیان آمده است. همچنین؛ کتاب‌های او نیز رنگ و بوی اصولی دارند؛ کتاب‌هایی چون شرح معالم، حاشیه بر شرح لمعه، و شرح زبدة‌الاصول شیخ بهایی؛

و

❖ تحلیل رویکردهای غیرعلمی آقای دکتر کدیور در مقاله‌ی «نقد عیار».

آقای دکتر کدیور در پاسخ به مقاله‌ی «نقد مقاله‌ی عقل و دین»، نوشته‌ای با عنوان «عیار نقد در منزلت عقل» به چاپ رساندند. آقای ملکی میانجی نیز مقاله‌ی «نقد عیار» را ارائه کردند که بی‌پاسخ ماند.

ایشان در مقاله‌ی «نقد عیار» برآند که «... مقاله‌ی دیگری با عنوان «عیار نقد در منزل عقل» [از سوی آقای کدیور] در پاسخ نگارنده درج گردید که در آن، موارد متعددی از نقدها بدون پاسخ مانده و در مواردی هم ادعاهای سابق پس گرفته شده و برخی انتقادات وارد بر آن مورد پذیرش واقع شده است ... افزون بر آنچه گفته شد، دعاوی جدیدی اضافه شده و نسبت‌هایی نیز طرح گردیده است.»

خلاصه‌ی بعضی از نقدهای مطرح‌شده در این مقاله را می‌توان در عنوان‌های زیر دید:

۱. آقای دکتر کدیور هر مخالفتی با فلسفه را مصداق اخباری‌گری دانسته‌اند در صورتی که چنین نیست. تعارض فلسفه و کلام در موضوع‌های اعتقادی مسأله‌ای است، و اختلاف مشی در فروع فقهی و موضوع اخباری و اصولی مسأله‌ای دیگر!! جالب اینجاست که برخی فیلسوفان گذشته، خود از دیدگاه فقهی به مشرب اخباری تمایل داشته و بعضی نیز از پیشگامان این طریقه به حساب می‌آمدند؛

۲. آنچه به‌عنوان هدف آقای دکتر کدیور مطرح شده، بررسی انتقادی آرای علامه‌ی مجلسی و علامه‌ی طباطبایی است. اما نه تنها هیچ انتقادی نسبت به علامه‌ی طباطبایی دیده نمی‌شود بلکه فقط موضع اثباتی است که نسبت به نظرات وی برگزیده شده است؛

۳. در مقایسه بین فکر علامه‌ی مجلسی (قرن یازدهم) و علامه‌ی طباطبایی (قرن چهاردهم) تقارن زمانی و موقعیت علم اصول و علوم تجربی در این دو دوره در نظر آورده نشده، و این در حالی است که توجه به این دو مؤلفه‌ی مهم، رویکرد دیگری به تحلیل خواهد داد؛

۴. آقای دکتر کدیور بدون آن‌که مدرکی بیاورند، مدعی شده‌اند که اخبار و احادیث در نظر علامه‌ی مجلسی در سطح واحدی قرار دارند. در حالی که با یک نگاه به دو کتاب بحارالانوار و مرآةالعقول، خلاف این ادعا ثابت می‌شود. به‌عنوان نمونه؛ مجلسی در بحث‌های فروع فقهی به اجتهاد دقیق و غیردقیق اشاره کرده و اجتهاد دقیق را ارج می‌نهد. و چون درک همه‌ی افراد را در یک سطح نمی‌داند، در کتاب بحارالانوار برداشت از روایات و بیان ظرایف علوم در غیر موضع و برای غیر اهل را تضييع آن علوم دانسته است. در کتاب مرآةالعقول نیز از شرح بیشتر روایتی خاص پرهیز کرده و توضیح افزون‌تر را برای همه‌ی خوانندگان لازم ندانسته است؛

۵. در موارد متعددی به جای آوردن آرای علامه‌ی مجلسی از آثار خود وی، با مسلم‌دانستن پاره‌ای پیش‌داوری‌ها و به‌صورت استقرای ناقص، مسایلی استنباط شده و به‌عنوان آرای علامه‌ی مجلسی ارائه گردیده است. نویسنده برای توضیح بیشتر درباره‌ی این روش غیرعلمی آقای دکتر کدیور، ۱۰ نمونه از نقل قول‌های اشتباه ایشان را آورده است؛

و

آنچه آمد خلاصه‌ی برخی از اشکال‌های ساختاری تحقیق آقای دکتر محسن کدیور درباره‌ی رویکردهای علامه محمدباقر مجلسی بود.

خوانندگان ارجمند می‌توانند برای مطالعه‌ی تفصیلی مطالب بالا و نیز دیگر مشکلات ساختاری روش تحقیق آقای دکتر کدیور - که در این رساله نیامده - به متن اصلی کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» مراجعه کنند.

برای آگاهی درست و تحقیقی درباره‌ی علامه‌ی مجلسی، گذشته از کتاب «علامه‌ی مجلسی، اخباری یا اصولی؟» می‌توان به کتاب «علامه‌ی مجلسی» نیز اشاره کرد.

این کتاب توسط آقای حسن طارمی (کارشناس ارشد مهندسی مکانیک از دانشگاه تهران، درس‌آموخته‌ی حوزه‌ی علمیه‌ی قم، دانشیار و معاون علمی مؤسسه‌ی دانشنامه‌ی جهان اسلام) نگاشته شده و ازسوی انتشارات طرح‌نو به طبع رسیده است. در این کتاب، پرسش‌های گوناگونی که درباره‌ی زندگی علمی - سیاسی مجلسی طرح شده، با روشی علمی و تحقیقی موشکافی شده و تحلیل گردیده‌اند.

مطالعه‌ی دو کتاب یادشده برای هر پژوهش‌گری که بخواهد درباره‌ی زندگی علامه‌ی مجلسی تحقیق کند، راهگشا خواهد بود.